

Кристина МОМЧИЛОВИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу

УДК 811.163.41'373.45
- стручни рад-
DOI: 10.5937/gufv2201017M

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ТУРСКИХ СУФИКСА -ЦИЈА/-ЦИКА И -ЛИЈА/-(Л)ИКА У АНТРОПОГРАФСКОМ РЕЧНИКУ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ НЕДЕЉКА БОГДАНОВИЋА

Сажетак: *Турски језик је у великој мери, услед одређених друштвено-историјских околности, вршио утицај на српски језик: на његове деривационе процесе и на усвајање и стварање нових лексичких форми. Поред усвојених лексема из турског језика, позајмљенице су добиле нове пандане. Фреквентна употреба одређених творбених модела (-ција/-цика, -лија/-(л)ика) довела је до стварања нових, мотивисаних речи, које данас сматрамо турцизмима. Из тог разлога, у раду ће бити извршена семантичка анализа лексема са формантима -ција/-цика и -лија/-(л)ика на основу корпуса „Антропографског речника југоисточне Србије“ Недељка Богдановића (2016). На основу забележених и издвојених примера, а према већ утврђеним семантичким категоријама, извршена је анализа и издвајање свих лексема са овим формантима, са циљем уочавања њихове семантичке специфичности и продуктивности. Подела забележених лексема према семантичким критеријумима донеће резултате у погледу употребе одређених форманата у свакодневној говорној (дијалекатској) ситуацији. Посебну пажњу обратићемо на семантичку разликовну функцију у моментима употребе моционих суфикса, те чиме лексема са обележјем женског рода добија нека нова значења.*

Кључне речи: *творбени модели, семантичка анализа, форманти, лексеме.*

Уводне напомене

„Ниједан живи језик није чисто свој, сваки има позајмљених ријечи из других језика. Попут сеобе људи, и ријечи се крећу из једног језика у други.”
(Шкаљић 1966: 13)

Предмет истраживања биће употреба турских суфикса -ција и -цика, -лија и -(л)ика, које можемо посматрати као суфиксалне групе. У раду ћемо проучити њихов статус на основу примера забележених у *Антропографском речнику југоисточне Србије* (Богдановић, 2016).

* k.momcilovic-15746@filfak.ni.ac.rs

Да бисмо стигли до момента анализе турских суфикса унутар „домаћих“ речи које се употребљавају, или су биле у употреби током свакодневне комуникације, неопходно је најпре кренути од анализе самих основа, односно речи које су непознате по пореклу (у овом случају то су речи османског, оријенталног порекла). Ове речи се у литератури Божа Ћорића могу наћи под појмом „немотивисане речи“, што се уопште односи на туђице (Ћорић, 2011). Друштвено-историјски, па и политички, контекст условио је појаву нових деривационих процеса и нових лексичких форми. Временом су лексеме турског порекла издвојиле продуктивне суфиксе и, према природи свог језика, почеле са формирањем нових лексема, оснивањем додавањем најфреквентнијих деривата. У овом случају реч је о турцизмима, који су од посебног значаја за развој српског језика. Како је турски језик аглутинативни језик, отуда поседује велики број суфикса који служе за творбу нових речи (Ћинђић, 2013: 124). У дијахронијској језичкој перспективи, могуће је уочити одвајање и осамостаљивање одређених творбених ликова. Ову појаву М. Ћинђић оправдава двома претпоставкама (Ћинђић, 2013: 114–115):

1. прва фаза: преузимање турских основинских речи, као и одређених деривата, који су за овдашње говорнике у статусу немотивисаних речи;
2. друга фаза: турски творбени форманти су се након адаптације у турским дериватима могли рано издвојити као посебне творбене јединице у односу на немотивисане турске речи (при чему су се отворени и продуктивни творбени типови, као што су суфикси *-ија* и *-лија*, могли врло рано осамосталити као творбене јединице).

Питањем утицаја турског језика на постојећи српскохрватски и питањем усвајања и настанка турцизама бавио се Абдулах Шкаљић (1966), оправдавајући ову језичку појаву историјско-политичким приликама – доласком османских Турака на Балкан почиње њихов утицај на ове народе: „Обично се сматра да је у присуству страних ријечи у једном језику узрок додир и мијешање два или више народа“ (Шкаљић, 1966: 12). У овом случају, доласком Турака као источњачког народа, дошао је и нов језик, а са њим и мноштво нових појмова. О утицају турског језика и турских суфиксалних група на српски језик писао је и Божо Б. Ћорић, издвојивши да је „међу позајмљеним турским ријечима било и простих и изведених, али су оне у прво вријеме све морале бити немотивисане, неизведене“ (Ћорић, 2011: 40). Учестало грађење речи према новим творбеним моделима и додавање типичних суфикса на неке домаће форме најбољи су пример прилагођавања језика двома различитим говорним подручјима, при чему лексика једног (маркираног) језика продире и прилагођава се граматичким постулатима другог.

Продуктивност поменутих форманата започела је и учврстила фреквентну употребу усамљених речи, тзв. „туђица“, те су одређени творбени форманти (у овом случају турски суфикси *-ија/-иика*, *-лија/-(л)ика*)

добили своје место у деривационом процесу и са обележја једног специфичног појма прешли у продуктивне деривате, уз помоћ којих накнадно настају нови, „одомаћени“ појмови.

Методологија истраживања

Истраживање је засновано на анализи лексема са творбеним суфиксима -*мија/-мика*, -*лија/-(л)ика*. Грађа је ексцерпирана из корпуса *Антропографског речника југоисточне Србије*, чији је аутор Недељко Богдановић (2016). Рад ће се, сходно корпусу и грађи коју проучава,¹ ограничити на употребу суфикса -*мија/-мика*, -*лија/-(л)ика* у строго народној дијалекатској лексици, насталој најпре на основу „теренских записа из сврљишког краја, са подручја Алексиначког Поморавља, околине Књажевца и Сокобање, а потом и из лексичких збирки са подручја југоисточне Србије“, односно призренско-тимочке дијалекатске области (Богдановић, 2016: 7).² Суфикси о којима је у овом раду реч припадају групи продуктивнијих суфикса, односно наставака високог степена употребе, о чему сведочи и лексичка бројност унутар *Антропографског речника*, који се анализира.

На основу корпуса који представља лексикон израза којима се „детерминише људско биће“ (Богдановић, 2016: 5), издвојили смо грађу са поменутим суфиксима и разврстали их према семантичким категоријама у групе. Свака од ових категорија носилац је стилског обележја одређеног појма и показатељ је степена његове употребе. Подела коју лексикон нуди јесте следећа (Богдановић, 2016: 5–6):

I лична мотивација:

1. физичка својства (глава, труп, стас);
2. психичка својства (осећајност);
3. карактерна својства;
4. интелектуална својства;

II социјална мотивација:

1. занимање:
 - 1.а. стручна делатност;
 - 1.б. пословна делатност;
 - 1.в. бављење уметношћу;
 - 1.г. учешће у игри;

III друштвени статус и порекло.

Првослав Радић је разврстао лексеме³ у три семантичке категорије (Радић, 2001: 19–20):

I семантичка категорија која укључује изведенице које значе носиоца какве делатности, односно вршиоца радње у ужем и ширем смислу;

II семантичка категорија која обухвата изведенице које значе особу са каквом доминантном особином;

¹ У питању је тематски дијалекатски речник периферне дијалекатске области српског језика.

² Детаљан списак речника и осталих извора који броји 32 библиографске јединице видети у: Богдановић (2016).

³ Ова семантичка категоризација П. Радића односи се на именице са суфиксом -*мија*.

III семантичка категорија којој припадају изведенице које значе особу са доминантном цртом припадања, потицања, односно учествовања у нечему.

Првој семантичкој групи, према П. Радићу, припадају изведенице са ознаком „носилац делатности“, односно „вршилац радње“. У складу са овим критеријумом, издвојили смо лексеме и расподелили их у неколико семантичких поткатегорија. Те поткатегорије издвојене су у складу са структуром самог лексикона, у којој су занимања условљена социјалном мотивацијом, а карактерна (психо-физичка) својства условљена личном мотивацијом.

Унутар прве Радићеве семантичке категорије можемо издвојити изведенице и груписати их у поткатегорије које аутор *Антропографског речника* предлаже са циљем што објективнијег декларисања лексема. Семантичкој категорији „носилац делатности“/„вршилац радње“ одговара категорија „занимање“ која је одређена социјалном мотивацијом и налази се у *Речнику*.

Другој семантичкој категорији П. Радића, чије изведенице носе обележје квалификативног значења (доминантна особина и карактер), одговара критеријум *Антропографског речника* Н. Богдановића, чије су изведенице условљене личном мотивацијом, односно обухваћене категоријом *nomina attributiva*. *Антропографски речник* у ову категорију укључује деривате у којима је појединац носилац психо-физичких својстава, карактерних и интелектуалних својстава. У складу са ограниченошћу корпуса који смо проучавали унутар лексикона, детаљнија категоризација изведеница (која је представљена у *Речнику*) у овом раду је конкретизована и сведена на компактније категорије.

Напоследку, трећој семантичкој категорији у којој, према Радићу, изведенице носе обележје припадности, потицања и учествовања унутар групе одговара категорија друштвеног статуса и порекла појединца, какву нуди лексикон.

На основу издвојених критеријума, анализа ексцерпираних примера биће извршена успостављањем нових семантичких категорија добијених комбинацијом категорија двају аутора – Н. Богдановића и П. Радића, те ће сва ексцерпирана грађа бити разврстана према следећим новоуспостављеним семантичким категоријама:

I Носилац делатности/вршилац радње = занимање (социјална мотивација):

- 1.а. стручна делатност;
- 1.б. пословна делатност;
- 1.в. бављење уметношћу;
- 1.г. учешће у игри;

II Доминантне особине = психо-физичке карактеристике (лична мотивација):

1. физичка својства (глава, труп, стас);
2. психичка својства (осећајност);
3. карактерна својства;

4. интелектуална својства;

III Припадање, потицање = друштвени статус и порекло (социјална мотивација).

Сви анализирани суфикси разврстани су у наведене семантичке категорије. Степен заступљености лексема са одређеним формантом унутар *Антропографског речника* указаће нам на фреквентност употребе суфикса *-џија/-џика*, *-лија/-(л)ика* у свакодневной језичкој употреби. Спроведена анализа је квалитативног типа. На основу смештања лексема у категорије добићемо увид у најпродуктивнији од анализираних суфикса, као и увид у најпродуктивнију семантичку категорију.

Циљ истраживања нам је да на основу спроведене класификационе методе укажемо на продуктивност суфикса, као и на семантички потенцијал лексема забележених са овим суфиксима. Тиме ћемо пружити увид у високофреквентни степен употребе горепоменутих форманата, које говорници призренско-тимочког дијалекатског подручја и данас, у свакодневной говорној ситуацији, користе за детерминисање људи – за изражавање њихових занимања, психолошких и физичких особина, социјалног статуса и то све кроз активну употребу свог дијалекта.

Анализа грађе Суфикс *-џија*

На основу проученог фонда унутар поменутог лексикона, закључујемо да је суфикс *-џија* и њему сродан суфикс *-џика* један од најпродуктивнијих турских суфикса, чија је потреба задржала његову фреквентност и до данашњег доба, како на просторима одређених дијалекатских говорних подручја, тако и у стандардном српском језику. Стандардни српски језик познаје форме које су остаци некадашњих турских речи, а које су у живој употреби и данас, а неке од њих смо пронашли у Радићевој књизи о турским суфиксима, у којој наводи неке од најфреквентнијих данашњих форми: *бурегџија*, *бостанџија*, *камионџија*, *рабаџија*, *силеџија*, *трошаџија*, *тупаџија*... (Радић, 2001). Већина појмова са овим суфиксним дериватом је данас у периферној употреби, а српски језик је, временом, стекао одређене заменске деривате.

Суфикс *-џија* се као турски суфикс одржао и након завршетка владавине Османског царства, што указује на снажан социјално-политички утицај тога доба. Са друге стране, историја језика добила је један нови деривациони процес, те је на основу лексичких позајмљеница, српски језик⁴ добио један од најпродуктивнијих турских суфикса. Суфикс *-џија* је испрва ушао у широко народну лексiku и усталио одређене форме које су се очувале до данас, а потом продире и у лексiku српског књижевног језика.

„У српском књижевном језику суфикс *-џија* гради изведенице од именичких (нпр. *бомбонџија*, *гитарџија*), глаголских (нпр. *згртаџија*, *дрмаџија*) и, ређе, придевских и прилошких основа (нпр. *тупаџија*, *бада-*

⁴ У ужем смислу речи; определили бисмо се за појам „говорника одређеног дијалекатског подручја”.

вација), а присутан је и у сложено-суфиксалној творби (нпр. *дангубија*, *ноћодобија*)” (Радић, 2001: 18).

Како је *Антрополошки речник* укључио само именице и придеве као морфолошке категорије којима се номинује или карактерише човек, отуда ћемо се фокусирати на лексеме унутар *Речника* које садрже суфиксне варијанте (-ија, а потом и -ика), те ћемо их сврстати у утврђене семантичке категорије.

I Носилац делатности/вршилац радње = занимање (социјална мотивација):

1.а. стручна делатност: *абација*, *аванџија*, *алвација*, *амација*, *асурија*, *бозација*, *бонбонџија*, *бостанџија*, *восковарџија*, *дугмеџија*, *екмеџија*, *зубуџија*, *калација*, *качамаџија*, *леблебџија*, *мандраџија*, *мумџија*, *поткаџија*, *прстенџија*, *реџиџија*, *самарџија*, *табаџија*, *фустанџија*, *ципуџија*, *чаругџија*, *чибугџија*, *чизмеџија*, *џамџија*, *шеширџија*;

1.б. пословна делатност: *абарџија*, *аџација*, *амамџија*, *бегџија*, *болтаџија*, *варџија*, *венерџија*, *дулумџија*, *дућанџија*, *ђимиџија*, *ђумрукџија*, *исполџија*, *јазација*, *калавурџија*, *кириџија*, *мајданџија*, *млекаџија*, *пазарџија*, *пореџија*, *рабаџија*, *сурунџија*, *таинџија*, *фијакерџија*, *џакаџија*, *целебџија*;

1.в. бављење уметношћу: *асанџија* (*асьнџија*), *бандација*, *басаџија*, *басмаџија*, *гајдарџија* (*гајдаџија*), *кавалџија*, *кланеџија*, *крнеџија*, *тенеџија*, *чалџија*;

1.г. учешће у игри: *бувација*, *картаџија*, *крљаџија*, *оглаџија*, *џилиџија*.

II Доминантне особине = психо-физичке карактеристике (лична мотивација):

1. физичка својства (глава, труп, стас): *компирџија*, *тавраџија*⁵, *уњкаџија*;

2. психичка својства (осећајност): *веселџија*, *касқанџија*, *љубавџија*, *севабџија*, *суруџија*;

3. карактерна својства: *ајнаџија*, *батакџија*, *валџија*, *галамџија*, *задорџија*, *илинџија*, *лупаџија*, *мукомџија*, *пакожџија*, *подвалџија*, *пувација*, *шибаџија*;

4. интелектуална својства: /

III Припадање, потицање = друштвени статус и порекло (социјална мотивација): *големџија*, *дрмаџија*, *ебанџија*, *јабанџија*, *соборџија*, *чорбаџија*.

Суфикс -ика

Суфикс -ика је у српском језику у равноправности са обликом за мушки род -ија. Иако је суфикс -ија у основи турски суфикс, настао од морфолошког облика -и (-ci/-ci/-çii/-çi), на балканословенском терену

⁵ Фиг. превод појма односи се на дотерану особу, која воли да се дотерује (Богдановић, 2016: 193).

јавља се у адаптационој форми *-иџа*, при чему се перинтеграцијом развија и један број његових суфиксних деривата (Радић, 2001: 17). На српском говорном подручју је у адаптационој форми настао и нови творбени суфикс којим се означава женски род: *-џика*. У складу са Клајновим дефинисањем моционих суфикса, долазимо до закључка да моционе суфиксе у граматички свакако морамо сматрати правим суфиксима, с обзиром на њихово упућивање на граматички род именице уз коју се везују. Клајн (2003), говорећи о творбеним процесима, напомиње да моциони суфикси по правилу изводе женски облик из необележеног мушког, те како на основу ове тврдње појмови *апсанџија* и *апсанџика* имају статус самосталних лексема, „не може им се порећи статус правих суфикса“ (Клајн, 2003: 10). Иако вештачки настао, мотивисан већ постојећим суфиксом са носиоцем обележја мушког рода, и суфикс *-џика* ⁶је заузео видно место у језичкој, односно говорној употреби. Посебно је занимљиво споменути још једно семантичко обележје које творбени суфикси *-џика* и (касније) *-(л)ика* поседују, а које је условљено постојањем суфикса *-иџа* и *-лиџа*: поред дистинктивних категорија „занимање“, „психо-физичка, карактерна и интелектуална својства“, „порекло и припадност одређеној групи“, ови моциони суфикси имају и обележје посесивности, односно припадања мушком роду. Проучавајући лексеме са обележјем женског рода у призренско-тимочкој дијалекатској области, М. Илић такође примећује и истиче ову посебну семантичку карактеристику, те закључује да су „улоге мушкарца и жене у друштву другачије, нарочито у патријархалној заједници. С обзиром на различиту друштвену функцију и улогу, али и на различиту природу и физиологију мушкарца и жене, логично је да се одређене квалификације, односно именовања према одређеним особинама, вештинама, способностима човека разликују када су у питању представници различитих полова“ (Илић, 2019: 178). Врло често и у складу са друштвено-политичким приликама средине у којима су се рађале и „расле“, ове изведенице често су употребљаване са обележјем припадања ономе ко је носилац категорије мушког рода. Тако ће *бостанџија* (м. р.) бити носилац обележја „онај који гаји и продаје лубенице и диње“, а *бостанџика* (ж. р.) имати обележје „бостанџијина жена“; исто важи и за остале примере: *аванџија/аванџика*, *анџија/анџика*, *вампириџија/вампириџика*, *чорбаџија/чорбаџика*. Наравно, ово није стриктно правило. Остале примере који се налазе у лексикону издвојили смо и класификовали према једнаким критеријумима као и лексеме са суфиксом *-иџа*.

І Носилац делатности/вршилац радње = занимање (социјална мотивација):

1.а. стручна делатност: *вурунџика*, *гајтанџика*, *мејанџика*;

1.б. пословна делатност: *амамџика*, *анџика*, *апсанџика*, *башчеванџика*, *исполџика*, *кириџика*, *ловџика*, *одаџика*, *пазарџика*, *постаџика*, *рабаџика*;

1.в. бављење уметношћу: /

1.г. учешће у игри: *мирџика*, *наваџика*, *саборџика*.

⁶ Исто важи и за суфикс *-(л)ика*, који је вид адаптације суфикса *-лиџа*, за означавање именица женског рода.

На основу забележених примера, закључујемо да је присутан знатно мањи број лексема са ознаком женског рода у статусу носиоца делатности. Присутна је доминантност именица мушког рода у категорији носиоца делатности, односно занимања. Са друге стране, категорија психо-физичких карактеристика именица женског рода, као и њихова припадност именицама мушког рода је знатно бројнија.

II Доминантне особине = психо-физичке карактеристике (лична мотивација):

1. физичка својства (глава, труп, стас): *асмаџика, тавраџика*;
2. психичка својства (осећајност): *аратаџика, аџмика, веселџика, гајдаџика, љубавџика*;
3. карактерна својства: *абериџика, ајнаџика, араџика, бађавџика, валџика, галамџика, избирџика, инаџика, манџика, мукомџика, пишманџика, фалџика*;
4. интелектуална својства: *договорџика, илиџика, лафџика, оратаџика*.

Напошетку, категорији припадности и потицања додали смо и оне именице женског рода са семантичком особином посесивности, односно припадности именицама мушког рода. Ове именице су, претпостављамо, накнадно настале, са циљем истицања родне припадности. Поред горенаведених примера, навешћемо још неке, забележене у *Речнику*.

III Припадање, потицање = друштвени статус и порекло (социјална мотивација); посесивност:

аванџика (од: *аванџија*), *анџика* (од: *анџија*), *бостанџика* (од: *бостанџија*), *вампиџика* (од: *вампиџија*), *големџика*, *ебанџика*, *јабанџика*, *мејанџика* (од: *мејанџија*), *соборџика*, *чорбаџика* (од: *чорбаџија*).

Суфикс -лија

У српском језику [турски] суфикс *-li/-lı/-lül/-lu* јавља се у адаптационој форми *-лија*, чија су образовања, са формално-граматичког аспекта, именичке изведенице (Радић, 2001: 34). Овај суфикс, поред суфикса *-џија*, представља један од најпродуктивнијих суфикса сачуваних из турског језика.⁷ У српском језику он се развија у творби етника, али је и изразито продуктиван у стилски маркираним образовањима (неологизмима, околионализмима, индивидуализмима и сл.) (Ћорић, 2011: 45). Поједине изведенице су и данас сачуване у свести говорника, те су одређене именице још увек у живој употреби: *бркаџлија, новаџлија, Нишлија* и сл.

Прва семантичка категорија обухвата изведенице са ознаком носиоца делатности/вршиоца радње:

I Носилац делатности/вршилац радње = занимање (социјална мотивација):

- 1.а. стручна делатност: *тимарлија*;
- 1.б. пословна делатност: *атлија, гавазлија, изметлија, оружлија*;
- 1.в. бављење уметношћу: *дудуклија*;
- 1.г. учешће у игри: /

⁷ О овој тврдњи сведочи чињеница о великој заступљености изведеница са суфиксом *-лија*.

Друга семантичка категорија обухвата доминантне особине = психофизичке карактеристике. Овој семантичкој категорији одговараће изведенице са ознаком психичких и физичких својстава, у шта се убрајају сва маркирана обележја која су типична за појединца.

II Доминантне особине = психо-физичке карактеристике (лична мотивација):

1. физичка својства (глава, труп, стас):

бојлија, бркајлија, гегалија, диклија, душтабанлија, ђузелија, задурлија, калџлија, курталија, манлија, мустаклија (мустаћлија), раванлија, развалија, рмбалија (рмпалија), сакатлија, ћосалија, чакарлија (чекрлија), шебеклија, широклија;

2. психичка својства (осећајност): *батлија, бедалија, весвеселија, деветлија, драмлија, карадертлија, мераклија, меканлија, невеселија, несвеслија, огарлија, срећлија, тевекелија, џумбушлија;*

3. карактерна својства: *азганлија, арчлија, гарезлија, зорлија, кабатлија, наравлија, ћевлија, опалија, табетлија, туметлија, чивталија, шућурлија;*

4. интелектуална својства: *акџлија, ербаплија, марифетлија, оратлија, речлија, чаврлија.*

Трећој семантичкој категорији припадају изведенице којима се означава припадање, потицање = друштвени статус и порекло (социјална мотивација). На основу забележених именица, уочили смо врло мали број примера у *Речнику* са овом категоријом. За разлику од грађе коју нуди *Речник*, савремени српски језик је задржао употребу овог суфикса само у неким именицама које носе обележје припадности области, насељу, граду и сл., док је за остале именице пронашао одговарајуће „новије“ деривате. Тако ћемо данас још увек користити облике попут *варошлија, Нишлија, Санџаклија*. Из *Речника* смо издвојили и категорисали следеће примере:

III Припадање, потицање = друштвени статус и порекло (социјална мотивација):

варошлија, вашарлија, граџанлија, кадимлија, крџалија, меџанлија, ћутуклија, чаршилија.

На основу забележених лексема са суфиксом *-лија*, изведенице са овим дериватом, а које су под првом категоријом „занимање”, поткрепљене су малим бројем примера. Притом, одређене поткатегорије (в. 1. г.) нису поткрепљене ниједним примером. На основу забележених лексема у свим претходним категоријама, евидентна је разлика у бројности изведеница којима се означавају физичке и карактерне особине појединца, у односу на оне изведенице које се односе на порекло (поттицање) и занимање појединца. Семантичка анализа забележених изведеница у великом броју подлеже квалификативним обележјима, те ће изведенице са формантом *-лија* бити најбројније у другој семантичкој категорији која обухвата доминантне особине, односно психо-физичке карактеристике појединца.⁸

⁸ За разлику од суфикса *-лија*, код изведеница са суф. *-џија*, бројнији су примери са ознаком носиоца делатности, док су физичке и карактерне особине и припадност секундарни.

Суфикс *-(л)ика*

Као и код суфикса *-џика* (који у себи носи обележје женског рода у односу на суфикс *-џија*), и суфикс *-(л)ика* је дериват са обележјем женског рода. Овај моцион суфикс у српском језику и говорној употреби учествује у деривационом процесу не би ли створио самосталну лексему, са ознаком женског рода (нпр. *севапџија*–*севапџика*: обе лексеме су самосталне и потпуно равноправне, једнако заступљене у говорној употреби, са циљем обележавања карактерних својстава мушког односно женског рода). Именице II семантичке категорије су забележене у највећем броју, дакле, оне лексеме са ознаком карактерних и физичких својстава, док је категорија припадности мање заступљена, док именице прве семантичке категорије нису забележене.

II Доминантне особине = психо-физичке карактеристике (лична мотивација):

1. физичка својства (глава, труп, стас):

бојлика, ђокалика, кицошлика, рмбалика, рмпалика, сакатлика, тавралика, чакарлика;

2. психичка својства (осећајност): *батлика, деветлика, дертлика, карадертлика, мераклика, севдалика;*

3. карактерна својства: *агалика, азганлика, арчлика, наравлика (нарафлика), севапџика, севтелика, тенећелика, трошелика, џамлика, џенабетлика, шпаралика;*

4. интелектуална својства: *оратлика.*

III Припадање, потицање = друштвени статус и порекло (социјална мотивација):

варошлика, граџанлика, паралика.

Закључак

Појава страних језика на српском говорном подручју довела је до продирања и њихове лексике у свакодневну говорну употребу српског језика. Појавом турског језика на јужнословенском терену, српски језик претрпео је велики утицај на творбено-семантичком плану. Усвајањем одређених лексема турског језика и њиховом све фреквентнијом употребом, српски језик почиње фазу прилагођавања тиме што одређене творбене морфеме из туђица издваја, осамостаљује их, те им даје своје место у процесу граматикализације. У овом раду обрађивани су суфикси (усвојени из турског језика), као посебна категорија творбених морфема. Реч је о суфиксалним групама *-џија/-џика* и *-лија/-(л)ика*, које су адаптиране форме турских суфикса *çi/-çi/-çii/-çi* и *-li/-lı/-lî/-lu*.

На основу спроведене анализе закључујемо следеће:

1) истраживани форманти *-џија/-џика*, *-лија/-(л)ика* припадају групи продуктивних суфикса. Томе сведочи више од пет стотина забележених примера;

2) продуктивност поменутих форманата је учврстила фреквентна употреба усамљених речи, тзв. „туђица“, те су творбени суфикси *-ија/-иш-ка*, *-лија/-(л)ика* добили своје место у деривационом процесу, стварајући нове „одомаћене“ лексеме;

3) суфикс *-ија* је најпродуктивнији од забележених турских суфикса – томе сведочи више од половине забележених лексема са овим формантом;

4) у случају суфикса *-ија* најбројније су лексеме које припадају семантичкој категорији „носилац делатности/вршилац радње“ попут: *восковарија* (поткатегорија: стручна делатност); *пазарија* (поткатегорија: пословна делатност); *гајдарија* (поткатегорија: бављење уметношћу); *картарија* (поткатегорија: учешће у игри);

5) у случају суфикса *-лија* пак преовладавају лексеме семантичке категорије психо-физичких карактеристика – велики број забележених примера попут: *бедалија*, *мераклија* (категорија: психичка својства), *ћевлија* (категорија: карактерна својства), *акълија* (категорија: интелектуална својства), *бркајлија*, *ћосалија* (категорија: физичка својства), док су изведенице са овим дериватом у категорији „занимање“ и категорији „припадност/потпцање“ поткрепљене малим бројем примера: *гавазлија*, *изметлија*, *тимарлија* (категорија: занимање); *варошлија*, *грацанлија* (категорија: „припадност/потпцање“);

6) суфикс *-иш-ка*, који у себи носи обележје женског рода у односу на суфикс *-ија*, забележен је код знатно мањег броја лексема. Иако је настао у адаптационој форми, мотивисан већ постојећим суфиксом са обележјем мушког рода, суфикс *-иш-ка* је у великом броју забележен код лексема са семантичком категоријом „занимање“, али и у категорији припадања, односно посесивности, те су поред најбројније семантичке групе занимања: *вурунши-ка* (поткатегорија: стручна делатност); *рабаиш-ка* (поткатегорија: пословна делатност) и др. у великој мери примећени и забележени примери са обележјем припадности именица мушког рода: *аванши-ка* (од: *аванција*); *бостанши-ка* (од: *бостанција*); *чорбаиш-ка* (од: *чорбаиш-ка*) и сл.;

7) моцион суфикс *-(л)ика* такође је настао накнадно, као адаптација суфикса *-лија*, и у говорној употреби учествује у деривационим процесима. Бројност лексема забележених са овим формантом је најмања. У складу са суфиксалним дериватом *-лија* и у случају суфикса *-(л)ика* предњаче примери семантичке категорије физичких и карактерних особина: *мераклика*, *наравлика* (категорија: психичке карактеристике); *бојлика*, *рмпалика* (категорија: физичка својства).

Процесом интеграције ови творбени суфикси добили су своје место у српском језику, а неки од њих су се очували и у савременом говору, па и у стандарднојезичкој форми. Услед фреквентне употребе у српском језику, односно свакодневном говору, ови суфикси су од велике важности за дијакроничко проучавање језика.

Извори

Богдановић, Н. (2016). Антропографски речник југоисточне Србије. У: *СД-36LXIII*. Београд: САНУ.

Литература

1. Ђинђић, М. (2013). *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*. Београд: Филолошки факултет у Београду.
2. Илић, М. (2019). Називи за женску особу у говорима ПТ зоне, *Филолог – часопис за језик, књижевност и културу* 19, 173–190.
3. Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику, други део: суфиксација и конверзија*. Београд.
4. Радић, П. (2001). *Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
5. Ћорић, Б. (2011). О лексички турског поријекла са становишта творбе ријечи (у јужнословенским језицима), *Годишњак друштва чланова МС у Републици Српској* 1/2011, 35–53.
6. Шкаљић, А. (1966). *Турцизми у српскохрватском језику*. Сарајево: Издавачко предузеће „Светлост“.

Kristina Momčilović

SEMANTIC ANALYSIS OF TURKISH SUFFIXES -DŽIJA/-DŽIKA AND -LIJA/-(L)IKA IN NEDELJKO BOGDANOVIĆ'S ANTHROPOGRAPHIC DICTIONARY OF SOUTHEASTERN SERBIA

Summary: *Due to certain socio-historical circumstances, the Turkish language greatly influenced the Serbian language: its derivational processes and the acceptance and creation of new lexical forms. In addition to the adopted lexemes from the Turkish language, the loanwords received new counterparts. Frequent use of certain formation models (-džija/-džika, -lija/-(l)ika) led to the creation of new, motivated words, which we consider Turkisms today. For that reason, the research performs a semantic analysis of lexemes with the forms -džija /-džika and -lija/-(l)ika based on the corpus of the „Anthropographic Dictionary of Southeast Serbia“ by Prof. Nedeljko Bogdanović, PhD (2016). Based on the recorded and isolated examples, and according to the already determined semantic categories, the analysis and selection of all lexemes with these forms is performed, with the aim of noticing their semantic specificity and productivity. The division of the recorded lexemes according to the semantic criteria brought results in terms of the use of certain formants in the everyday speech (dialect) situation. We paid special attention to the distinctive function of semantic meanings in the moments of the use of suffixes that denote the feminine gender, and thus the lexeme with the feminine gender feature acquires some new semantic meanings.*

Key words: *creative models, semantic analysis, formants, lexemes.*